

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱԳԻՍՏՐՈՍԻ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԴԱՍԱԳՐՔԻ ԴԵՐԸ ԱՅՈՒՆՅԱՑ ԴՊՐՈՑՈՒՄ*

ՀԱՍՄԻԿ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ Գրիգոր Մագիստրոս, «Մեկնութիւն Քերականի», ձեռագիր, հիշատակարան, Գրիգոր Տաթևացի, Հովհաննես վարդապետ, Տաթև, Սարկավազանց վանք, գրատուն, գրչության կենտրոն:

Ն ա խ ա բ ան

Սուրբգրային աղերսներով, հնագրությանն առնչվող բազմաբովանդակ նյութերով, առասպելավարժություններ, ժամանակի պատմաքաղաքական, ինչպես նաև աստվածաբանական հարցեր ներառող թեմաներով ընթերցողի հետ հաղորդակցվող Գրիգոր Մագիստրոսի (990–1058) նպատակը հայ գիտական աշխարհն իր բոլոր ոլորտներով բարձր զարգացման մակարդակի տեսնելն էր, ինչի համար նա ջանք չի խնայում: Եվ բոլորովին պատահական չէր, որ գրական երկերի, առհասարակ բնագրերի խորքային ճանաչողությունը խիստ կարևորող հեղինակն՝ իր առջև ունենալով հույն քերական Դիոնիսիոս Թրակացու արվեստն ու հայ քերականության տեսության անցած ճանապարհը, կազմում է քերականության դասագիրք՝ փոխանցելով քերականական գիտության ավանդույթը՝ միաժամանակ մշակելով քերականության մեկնության սեփական դրույթներ:

Մագիստրոսի քերականությանն առնչվող վարդապետները

Մագիստրոսյան Մեկնությունն ամփոփող Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանի միակ ձեռագիր օրինակը (XV դար)¹ ունի հետևյալ խորագիրը՝ «Գրիգորի մաթիչտոսի եւ կիտաւնտի, որդւոյ Վասակայ մարտիրոսի: Մեկնութիւն քերականի, զոր եղեալ է զայլոց եւ զիւրոց յաւելուածոց միտս»: Ձեռագրական ուղագրով նմուշ է գրչագրի հետագայի հիշատակարանը, որն ընձեռում է արժեքավոր տեղեկություն այն մասին, որ մեծ վարդապետ Գրիգորը Մագիստրոսի Մեկնությունը տվել է Հովհաննես Կարմիր վարդապետին Սարկավազանց վանքի համար²: Տվյալ ժամանակաշրջանի պատմության ուսում-

* Ներկայացվել է 25. VIII. 2023 թ.: Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել գիտական ղեկավար, բ. գ. դ., պրոֆ. Աելիտա Դոլուխանյանը (28. VIII. 2023 թ.): Ընդունվել է տպագրության 29. XI. 2023 թ.:

¹ Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարան (այսուհետ՝ ՄՄ), ձեռ. № 3917, 22բ²–127բ:

² «Շմաւոն վարդապետս յիշեցէք, որ զքերական գիրքս ի Սարկաւազանց վանիցն բերաք ի վանս Եւստաթէի սուրբ առաքելոյս: Գիրքս այլ ի Տաթև վանիցս է եղել, մեծ վարդապետն Գրիգոր՝ Յովհաննէս վարդապետին էր տուեալ՝ մականուն Կարմիր, մեք

նասիրողները հիշատակում են, որ Կարմիր կոչվող Հովհաննես վարդապետը Տաթևի գիտական և մանկավարժական կյանքի կարևորագույն դեմքերից մեկը՝ Գրիգոր Տաթևացու աշակերտն էր, եղել է այն քահանաների ու աշակերտների թվում, որոնք, 1409 թ. միաբանվելով մեծ Գ. Տաթևացու շուրջ, Քաղբերունյաց Մեծոփականքում գբադվել են իրենց հոգևոր առաքելությամբ և ուսուցչությամբ³։ Թ. Մեծոփեցին, Լենկ-Թեմուրի և նրա հաջորդների պատմությունը կերտելիս պատմական իրողությունների թելադրանքով Գ. Տաթևացու գործունեությունը ներկայացնելիս հիշատակելով Հովհաննես Կարմիրն, ընդգծում է նրա Կապանից լինելու հանգամանքը⁴։ Իր կոթողային «Սիսական» աշխատության մեջ թե՛ Կապանի, թե՛ Տաթևի հոգևոր-մշակութային բնութագիրը ներկայացնելիս Հայր Ղևոնդ Ալիշանը չի հիշատակում այս վարդապետի մասին։ Վերջինիս վերաբերյալ պահպանված լրացնող ձեռագրագիտական աղբյուրները փոքրամիջի են, սակայն դրանք աչքի են ընկնում չափազանց արժեքավոր տվյալներով։ Այսպես՝ ՄՄ № 1295 ձեռագրի նկարագրությունից պարզ է դառնում, որ 1410 թ. Աբել անունով արեղան Սարկավազանց վանքում ընդօրինակել է Գրիգոր Տաթևացու «Մեկնութիւն Աւետարանին Մատթէոսի» բնագիրը⁵, որի պատվիրատուն Հովհաննես վրդ. Կարմիրն էր։ Աբել գրիչը ձեռագրի հիշատակարանում ներկայացնում է, թե ինչպես Հովհաննես Կարմիր վարժապետի «հրամանով» և օգնությամբ մեկ շաբաթում վերաշարադրեց տիեզերայույս վարդապետի Գրիգոր Տաթևացու հիշյալ բնագիրը։ Արտագրող գրչին օգնել են Եզեկիել կուսակրոն արեղան շնորհելով օրինակը, և Մարկոս քահանան՝ իր բազում խրատներով, քանի որ, ինչպես Աբել արեղան է նշում, ինքն «անհմուտ» էր⁶։

Ձկան պահպանված ձեռագիր աղբյուրներ, որոնք կապանդեն Հովհաննես վարդապետի պատվերով Մագիստրոսի Մեկնության՝ Սարկավազանց վանքում ընդօրինակվելու մասին, սակայն ենթադրելի է՝ Տաթևի վանքին պատկանող Մագիստրոսի Մեկնության գիրքը սույն վանք տարվել է կամ վերջինիս օրինակը ստեղծելու, կամ Հովհաննես վարդապետի կողմից վանքում ուսուցանելու նպատակով։ XV դարում, երբ արդեն ստեղծվել էին Հովհ. Երզնկացու, Հովհ. Ծործորեցու, Վարդան Արևելցու մեկնությունները, Տաթևացի մեծ վարդապետն իր աշակերտին Սարկավազանց վանքի համար տալիս է Մագիստրոսի քերականության բնագիրը։ Սա ցույց է տալիս, որ նա խորապես գնահատել է Մագիստրոսի քերականական երկի անփոխարինելի արժեքը թե՛ գիտական և թե՛ մանկավարժական տեսանկյունից։ Իր ընձեռած այսպիսի անգնահատելի տեղեկություններով ձեռագիր այս հիշատակարանն աղբյուրագիտական արժեք է ձեռք բերում։

Այսպիսով՝ ձեռագրերում վարդապետ, վարժապետ, ստացող նաև Կարմիր մականունով ներկայացվող Գրիգոր Տաթևացու կապանցի այս աշակերտին առնչվող պահպանված ձեռագիր աղբյուրներից, որոնք երկուսն են, պարզ է

այլ վերատին բերաք ի վանքս։ Յիշեցէք սրտի մտաւք զմեղաւք զառածեալս զՇմաւոն վարդապետս, և աստուած զյիշողքդ յիշէ ի կեանս, ամէն։ Ի թվ. ՋԸ (1459) էր բերաք զգիրքս» (ԺԵ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ. 1958, 122)։

³ Մեծօփեցի. 1860, 50–51, Դիւան հայոց պատմութեան. 1912, 45։

⁴ Մեծօփեցի. 1860, 51։

⁵ Տե՛ս նաև Ձեռագիր մատենից գրադարանի Սրբոյն Աթոռոյն Էջմիածնի. 1865, 156։

⁶ ԺԵ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ. 1955, 112։

դառնում, որ վերջինիս անունը կապված է Գրիգոր Տաթևացու, Գրիգոր Մագիստրոսի և Սարկավազանց վանքի հետ:

Սարկավազանց վանքի տեղորոշման խնդիրը

Ուշադրության է արժանի Սարկավազանց վանքի տեղագրության հետ կապված անորոշության խնդիրը երկու պատճառով. ա) նախ այս վանքի տեղագրության մասին ձեռագիր աղբյուրներում չկան տեղեկություններ, տպագիր մատենագրությունը նույնպես լուծում է անհրաժեշտ տեղեկությունների առումով, բ) եղած տեղեկություններն էլ իրարամերժ են և այդպիսով վանքի տեղորոշման խնդիր են առաջ բերում. տեղանունների բառարանի Սարկավազանց վանքին վերաբերող բառահոգևածում գրված է, որ վանքը Հայաստանում է գտնվում, սակայն տեղադրությունն անորոշ է, բառարանագիրը նշում է նաև ըստ Ղ. Փիրղալեմյանի՝ հնարավոր է նույնացնել Հաղպատի վանքին⁷: XV դ. հայերեն ձեռագրերի հիշատակարանների կազմող Լ. Ս. Խաչիկյանը տեղանունների ցանկում վանքի անվան դիմաց գրում է «Սիւնիքում»⁸: Ըստ վիմագրական աղբյուրի՝ Սարկավազի եկեղեցի անունով հայտնի է Անիի սուրբ Սարգիս եկեղեցին, որը վերատիկն նորոգել է Սարկավազ անունով ոմն քահանա⁹: Ոչ Ստ. Օրբելյանը, ոչ Ղ. Ալիշանը Սյունիքի պատմությունը ներկայացնելիս չեն հիշատակում այս անունով վանքի մասին: Հոգևոր այս կենտրոնի տեղորոշման խնդիրը կարևոր է, քանի որ Գրիգոր Մագիստրոսի Մեկնությունը եղել է վերջինիս գիտակրթական հետաքրքրության կենտրոնում: Ընդգծենք նաև, որ Սարկավազանց վանքը ՄՄ № 1295 ձեռագրի հիշատակարանի գրչի վկայությամբ «կոչեցելոյ ընդ հովանեաւ Սուրբ Կարապետիս»¹⁰, հիշատակվում է միայն Գրիգոր Մագիստրոսի և Հովհաննես վարդապետի առնչությամբ:

Հայտնի է՝ Գրիգոր Տաթևացին 1386 թ.՝ ուսուցչի՝ Հովհաննես Որոտնեցու մահից հետո, առաջնորդում է Տաթևը¹¹: Նրա վարդապետական ծրագիրն ուղղված էր գրչության արվեստի զարգացմանը: Այս նպատակով նա հանձնարարում է իր աշակերտներին Բաջբերունիքի, Սյունյաց, Վասպուրականի մի շարք դպրոցներում զբաղվել ձեռագրերի պահպանության գործով: Տաթևացու ու նրա աշակերտների մի մասի գործունեությունն էլ կապվում է ձեռագրական կորուստների տեսակետից առավել զգայուն կենտրոնի՝ Մեծփավանքի դպրոցի հետ, քանի որ լենկթեմուրյան արշավանքները հատկապես անդառնալի հետևանքներ էին ունեցել այս դպրոցի մատենադարանի համար¹²: Ահա թե ինչու 1409-ին Տաթևացին մի խումբ աշակերտների՝ այդ թվում Հովհաննես Կարմրի հետ Սյունյաց աշխարհից Մեծփավանք է գնում¹³: Հավանաբար, այս ժամանակ էլ մեծ վարդապետ Տաթևացին Մագիստրոսի քերականական գրքի՝ Տաթևի վանքի օրինակը տվել Հովհաննեսին՝ Սարկավազանց վանքի համար՝

⁷ Հ ա կ ո բ յ ա ն, Մ ե լ ի ք-Բ ա խ չ յ ա ն, Բ ա Ր ս ե ղ յ ա ն. 1998, 540:

⁸ Ժ Ե դ ա Ր ի Հ ա յ ե Ր ե ն ձ ե ո ա գ Ր ե Ր ի հ ի շ ա տ ա կ ա Ր ա ն ն ե Ր. 1958, 594:

⁹ Տ Ե ' ս Օ Ր Բ Ե լ ի. 1966, 56–57:

¹⁰ Ժ Ե դ ա Ր ի Հ ա յ ե Ր ե ն ձ ե ո ա գ Ր ե Ր ի հ ի շ ա տ ա կ ա Ր ա ն ն ե Ր. 1955, 112:

¹¹ Ա լ ի շ ա ն. 1893, 238, Դ ի Լ ա ն Հ ա յ ո ճ պ ա տ մ ու թ ե ա ն. 1912, 44:

¹² Մ ա թ Լ Ե ո ս յ ա ն. 1969, 151:

¹³ Մ Ե ծ ո փ Ե ց ի. 1860, 51–52, Ա լ ի շ ա ն. 1893, 238:

դրա բազմացման կամ դրանով դասավանդելու նպատակով: Այնուամենայնիվ, ելնելով առկա ձեռագիր հիշատակարանի տեղեկություններից՝ կարծում ենք, որ 1409-ից, երբ Տաթևացին գնում է Մեծփավանքից, Հովհաննես վարդապետի և նրա ուսուցչական կամ ձեռագրական գործունեությունը ծավալելու ուղիները զատվում են: Նա ուսուցչի հետ չի վերադառնում Տաթև. այս շրջանում նրանք՝ մինչև Գ. Տաթևացու մահը, Տաթևի դպրոցում երկուստեք չէին կարող գործել. եթե այդպես լիներ, Մագիստրոսի գիրքը Տաթևից տանելու անհրաժեշտություն չէր լինի: Կարծում ենք՝ 1409–1410 թթ. ընկած ժամանակահատվածում է գիրքը Սարկավազանց վանք տարվել:

Առկա երկու պահպանված ձեռագիր աղբյուրների ընձեռած փաստերը ցույց են տալիս, որ Սարկավազանց վանքը եղել է գրչության կենտրոն կամ ունեցել է գրատուն, որտեղ արտագրվել են ձեռագիր բնագրեր, ինչպես, օրինակ, Տաթևացու երկը: Իսկ եթե Մագիստրոսի քերականության այս վանք ընդօրինակվելու նպատակով չի տարվել, ուրեմն վանքն ունեցել է նաև ուսումնական կյանք, վարդապետարան, որտեղ Գ. Տաթևացու պահանջով Հովհաննես վարդապետը դասախոսել է Մագիստրոսի քերականական դասագրքով: Ընդ որում՝ այնքան մեծ է եղել այդ դասագրքի արժեքը, որ Շմավոն վարդապետը, ով արժեքավոր ներդրում է ունեցել ձեռագիր միավորների պահպանության գործում¹⁴, «ըստ պատկանելոյն» այն վերադարձրել է Տաթևի վանք¹⁵:

Այսպիսով մնում է եզրակացնել, որ ա) կա՛մ ձեռագիր այս հիշատակարանով երևան է գալիս միանգամայն անհայտ վանքի անուն, բ) կա՛մ գոյություն ունեցող վանքի անվանման այլ տարբերակ է եղել, որը, հավանաբար, քիչ է գործածվել և կիրառությունից դուրս եկել: Տաթևացու և նրա աշակերտների գործունեությունն ամփոփող բանասիրական հրապարակումների, մատենագրական նյութերի քննությունը, ինչպես նաև հիշյալ վանքի մասին ձեռագրագիտական տեղեկությունները, վիճաբանական արձանագրությունները հուշում են, որ վանքի տեղագրությունը պիտի փնտրել բացառապես այն վայրերում, որտեղ Գ. Տաթևացու աշակերտներն ակտիվ վարդապետական գործունեություն են ծավալել (Քաջբերունյաց, Սյունյաց աշխարհի, Վասպուրականի հոգևոր-մշակութային կենտրոններ)՝ մեծ ներդրում ունենալով հատկապես լենկթեմուրյան հարձակումների հետևանքով կորսված, հրի մատնված ձեռագրերի վերականգնման գործում:

Ձեռագրագիտական տեղեկությունների գուգահեռ քննությունն ուրվագծում է վերոնշյալ ձեռագիրը, որը ընդհանուր է եղել մեկնության քննական բնագիրը կազմողների՝ Ադոնցի և Խաչերյանի համար¹⁶, զարգացման ընդհանուր ուղին՝ Տաթևի վանք–Սարկավազանց վանք–Տաթևի վանք–Էջմիածնի մատենադարան–Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարան:

¹⁴ Շմավոն բաբունապետի ջանքերով Տաթևի վանք է բերվել Իգնատիոս եպիսկոպոսի Ղուկասի Ավետարանի մեկնությունը, նաև պատվիրատուն է եղել Գ. Տաթևացու «Գիրք Հարցմանցի» (տե՛ս Մայր ցուցակ Հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի. 2013, 320–321, Ժե դարի Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ. 1958, 123):

¹⁵ Ժե դարի Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ. 1958, 122:

¹⁶ Ա. Ղ. ո ն ց. 2008, 221–249, Խ ա չ ե ր ե ա ն. 1987, 357–464:

Մագիստրոսի քերականական երկի՝ Վենետիկի Մխիթարյանների մատենադարանի պահպանված ընդօրինակությունները

Մագիստրոսյան քերականության՝ Մխիթարյանների մատենադարանի № 1233 ժողովածուում ներառված ձեռագրի տարընթերցման խորագիրն է՝ «Գրիգորի մայկիստրոսի եւ Կիտաւնտի, որդոյ Վասակայ(յ) մարտիրոսի, մեկնութիւն քերականի, զոր եղեալ է զայլոց եւ յիւրոց յաւելեալ յիւրոց իմաստից. Քերականութիւն է հմտութիւն իմաստից»¹⁷։ Ձեռագիր մատյանը ներկայացվում է որպես XV դարի գրչագիր՝ «դատելով արտաքին պարագաներէն, յատկապէս գիրէն»¹⁸, ստացողի, օրինակողի, գրութեան վայրի մասին տեղեկություններ չեն պահպանվել։ Հետագայի հիշատակարանից հայտնի է՝ 1671 թ. ձեռագիրը նորոգել է Վարդան Բաղիշեցին վանեցի Սահակի ձեռքով Սբ. Ղազարի վանքում¹⁹։

Մխիթարյան միաբանության մատենադարանի № 1334 մատյանը, որը բովանդակում է միայն Մագիստրոսի քերականությունը, ունի հետևյալ խորագիրը՝ «Գրիգորի Մաքիստրոսի եւ կինտօնտի, որդւոյ Վասակայ մարտիրոսի, Մեկնութիւն քերականի, զոր եղեալ է զայլոց եւ յաւելեալ յիւրոցն իմաստիցն. աւգնեա՛ Յիսուս. Քերականութիւն է հմտութիւն ...»²⁰։ Ձեռագրի ստեղծման պատմությունը չի պահպանվել։ Հայտնի է միայն որպես XVII դարի օրինակ։

Մագիստրոսի քերականությունը տեղ է գտել նաև Յրեղերիկ Մակլերի կազմած Փարիզի ազգային գրադարանի ձեռագրական հավաքածուի № 302 մատյանում՝ «Explication de la grammaire, par Grégoire Magistros, fils de Vasak le martyr»²¹։

Հիշյալ ձեռագրերի ստեղծման հանգամանքների մասին տեղեկությունների բացակայությունը թույլ չի տալիս պարզել գրչագրերի ծննդավայրերը։ Քանի որ մեր ձեռքի տակ չկան նշված ձեռագիր օրինակները, միայն խորագրերից դատելով դժվար է ենթադրել՝ դրանցում եղած տարբերությունները տարընթերցումային բնույթ ունեն, թե զարգացման տարբեր ուղիներից են սերում։

Ինչպես տեսանք՝ Մագիստրոսի քերականական մեկնությունը դիտարկված գրչագրերում տարբեր խորագրերով է ներկայանում՝ անուղղակիորեն կապվելով տարբեր սկզբնօրինակների հետ, սակայն այսպիսի ենթադրությունը հիմնավորման է արժանի։ Միայն հիշյալ ձեռագրերի վերաբերյալ հիշատակագրությունների, նոր աղբյուրների և կամ նոր ձեռագրերի ի հայտ գալը խնդրո առարկա հարցի քննության նոր ուղիներ կբացի։

¹⁷ Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ. 1996, 218։

¹⁸ Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ. 1996, 217։

¹⁹ Հիշատակարանը տե՛ս Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ. 1996, 222։

²⁰ Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ. 1996, 591։

²¹ Catalogue des manuscrits Arméniens et Géorgiens de la Bibliothèque Nationale par Frédéric Macler. 1908, 155.

Եզրակացություն

Արդյունքում պարզ է դառնում, թե՛ ա) զարգացման ինչ ուղի է անցել Մագիստրոսի քերականությունն ամփոփող ՄՄ-ի № 3917 ձեռագիր ընդօրինակությունը, բ) ըստ պահպանված ձեռագիր աղբյուրների՝ որ վանքերում և որ վարդապետների ջանքերով է կիրառվել Գ. Մագիստրոսի քերականական երկը, բ) ինչ դեր է այն ունեցել Սյունյաց ուսումնագիտական կյանքում:

Հասմիկ Հովսեփյան — Խ. Աբովյանի անվ. ՀՊՄՀ Հայ Հին և միջնադարյան գրականության և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի ասպիրանտ: Գիտական հետաքրքրությունը՝ Հին և միջնադարյան Հայ գրականություն: Հեղինակ է 10 հոդվածի: hashovsepyan.91@mail.ru

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ադոնց Ն. 2008, Երկեր հինգ հատորով, Խ. Գ. Հայերենագիտական ուսումնասիրություններ, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 488 էջ:

Ալիշան Ղ. 1893, Սիսական. Տեղագրություն Սիւնեաց աշխարհի, Վենետիկ, Ի Մխիթարայ վանս, Ի Ս. Ղազար, 563 էջ:

Դիւան հայոց պատմութեան. 1912, գիրք Ժ, Մանր մատենագիրք ԺԵ–ԺԹ դար, Թիֆլիս, Ելէքտր. տպ. Ն. Աղանեան, 602 էջ:

Թովմա Մեծոփեցի. 1860, Պատմութիւն Լանկ-Թամուրայ եւ յաջորդեաց իւրոց, Փարիզ, Ի գործատան Կ. Վ. Շահնազարեան, 134 էջ:

Խաչերեան Լ. Գ. 1987, Գրիգոր Պահլավունի Մագիստրոս, Կեանքն ու գործունէութիւնը, Լոս Անճելըս, տպ. Ալքո, 494 էջ:

ԺԵ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ. 1955, մասն Ա (1401–1450 թթ.), կազմ.՝ Լ. Ս. Խաչիկյան, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 816 էջ:

ԺԵ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ. 1958, մասն Բ (1451–1480 թթ.), կազմ.՝ Լ. Ս. Խաչիկյան, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 600 էջ:

Հակոբյան Թ. Խ., Մելիք-Բախշյան Ստ. Տ., Բարսեղյան Հ. Խ. 1998, Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարան, Խ. 4, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 992 էջ:

Ձեռագիր մատենից գրադարանի Սրբոյն Աթոռոյն Էջմիածնի. 1865, Թիֆլիս, Ի տպարանի Ներսիսեան ազգային հոգեւոր դպրոցի հայոց, 230 էջ:

Մաթևոսյան Ա. Ս. 1969, Գրիգոր Տաթևացիին և Մեծովականքի դպրոցի հիմնադրումը. – ՊԲՀ, № 2, էջ 146–154:

Մայր ցուցակ հայերեն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի, 2013, Խ. Ը, Խմբագրութեամ՝ Գէորգ Տէր-Վարդանեանի, Երեւան, «Նայիրի» հրատ., 1559 էջ:

Մայր ցուցակ հայերեն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց Ի Վենետիկ. 1996, Խ. Է, կազմ. Ճեմճեմեան Ս., Ս. Ղազար, 1160 էջ:

Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռ. № 3917, 22 Բ–127 Բ:

Մատենագիրք Հայոց. 2012, ԺԱ դար, ԺԶ հատոր, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 1122 էջ:

Օրբելի Հ. Ա. 1966, Դիվան հայ վիմագրության, պր. Լ, Անի քաղաք, Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ հրատ., 137 էջ:

Catalogue des manuscrits Arméniens et Géorgiens de la Bibliothèque Nationale par Frédéric Macler. 1908. Paris. Imprimerie Nationale, Ernest Leroux, Éditeur, Rue Bonaparte, 28, 203 p.

РОЛЬ УЧЕБНИКА ГРАММАТИКИ ГРИГОРА МАГИСТРОСА
В СЮНИКСКОЙ ШКОЛЕ

АСМИК ОВСЕПЯН

Р е з ю м е

Ключевые слова: Григор Магистрос, «Толкование Грамматики», рукопись, памятная запись, Григор Татеваци, архимандрит Ованес, Татев, монастырь Саркаваганц, библиотека, центр письменности.

Сравнительный анализ рукописных источников позволяет наметить общий путь развития рукописи номер 3917 Матенадарана им. М. Маштоца, содержащей «Толкование Грамматики» Григора Магистроса (990–1058), представить научную и образовательную среду, в которой распространялось это грамматическое сочинение. В результате исследования становится ясно, что «Толкование» Магистроса использовалось в монастырях Татев и Саркаваганц. В XV веке, когда были созданы толкования Ованеса Ерзнкаци, Ованеса Цорцореци, Вардана Аревелци, Григор Татеваци передает своему ученику капанскому архимандриту Ованесу Кармиру оригинал грамматики Магистроса для использования его в монастыре Саркаваганц. В дальнейшем этот экземпляр, принадлежавший Татевскому монастырю, был возвращен туда рабунапетом (главный учитель монастырской школы) Шмавоном.

Интерес вышеназванных архимандритов Сюника к «Толкованию Грамматики» Григора Магистроса показывает важную познавательно-воспитательную роль этого сочинения, подчеркивает его ценность как с научной, так и с педагогической точки зрения.

Асмик Овсепян – аспирант кафедры древней и средневековой армянской литературы и методики ее преподавания АГПУ им. Х. Абовяна. Научные интересы: армянская древняя и средневековая литература. Автор 10 статей. hashovsepyan.91@mail.ru

THE ROLE OF THE GRAMMAR TEXTBOOK
BY GRIGOR MAGISTROS IN THE SYUNIK SCHOOL

HASMIK HOVSEPYAN

Summary

Keywords: Grigor Magistros, “Interpretation of Grammar”, manuscript, colophon, Grigor Tatevatsi, Archimandrite Hovhannes, Tatev Monastery, Deacon Monastery, library, writing center.

The comparative analysis of the manuscript sources allows us to outline the general path of development of manuscript number 3917 kept in the Matenadaran after M. Mashtots; it contains the “Interpretation of Grammar” by Grigor Magistros (990–1058) and presents the scientific and educational environment in which this grammatical work was spread. As a result of the research, it becomes clear, that the “Interpretation” by Magistros was used in Tatev and Sarkavagants Monasteries. In the 15th century, when the interpretations of Hovhannes Yerznkatsi, Hovhannes Tsortsoretsi, and Vardan Areveltsi were created, Grigor Tatevatsi handed over the original of the “Grammar” by Magistros to his student Archimandrite Hovhannes Karmir from Kapan to circulate in the Sarkavagants Monastery. Later, the copy belonging to the Tatev Monastery, was returned by the head teacher of the monastery school, Shmavon.

The interest of the above mentioned archimandrites of Syunik in the “Interpretation of Grammar” by Grigor Magistros shows the important cognitive and educational role of this work emphasizing its value from both a scientific and pedagogical point of view.

Hasmik Hovsepyan – Postgraduate student at the Department of Ancient and Medieval Armenian Literature and Its Teaching Methodology at ASPU after. Kh. Abovyan. Scientific interests: Armenian ancient and medieval literature. Author of 10 articles. hashovsepyan.91@mail.ru